

h grofu Sturgkh-u: Nihče ne zahteva pravice, ako mu je bila prikrajšana, temveč vsi prosijo milosti, vsak za sebe. Da se ta milost doseže, pa prosilci obenem ovajajo svojega bližnjega, zlasti, ako je sumljiv že zaradi svoje eksistence. Tako upa ovaduh priti v ugodnejšo svetlobo pri onem, ki deli milosti. Ta dozdevna „milost“ pa ni nič drugega kot nekdanja nemška fevdalna „gnada“. Prav vsakdo, ki je na družabni lestvici nekoliko višji in močnejši, je že „gnadljivi gospod“. Treba se mu je pokloniti, prositi ga in obtoževati. Po vsej mili slovenski domovini se je stoletja dolgo pridigovalo o „gnadi“. Cerkev jo je propovedovala, pozneje jo je učila tudi šola, v uradih pa je samoobsebi umevni svetnik za podanike.

V tem duševnem stanju je dohitela svetovna vojna Slovence in njihovega malika „gnado“. Zato naš „prevrat“ stvarno ni bil nikakršen prevrat, temveč dejstvo, ki so ga pred nas postavili drugi.

Veliki dogodki so šli mimo, nismo jih razumeli, zato jih tudi izrabiti nismo znali. Nemška fevdalna „gnada“ nam je ostala v kosteh in ž njo vsa njena nesodobnost in nesamostojnost, vse do naših dni.

Refleksije

Več kritike

Slovenski človek se že od nekdanj rad otepa kritike. V idiličnem životarjenju ob tujih duhovnih in političnih ognjiščih se je zmeraj čutil žaljenega od nje, pehanega v nepotreben napor in nevarnosti.

Če bi hotel po lenem toku naše miselnosti poloviti razne neizrazite, često zlonamerne izjave zoper kritiko, bi dobil tale, kolikor toliko strnjena mnenja:

Kritika je nepotrebna, ker meče resnemu delu polena pod noge. Radi tega je kritik lajavi malkontent, ali pa bi kvečjemu rad kjerkoli sam pristavil svoj lonček. Kritika je destruktivna. Vsi tvorci gredo suvereno mimo takih elementov, ki jim ni nič sveto. Kritika ubija akcijo.

S prav takimi ugovori so svoje čase obmetavali Levstika, istega mnenja so bili tisti, ki so se prezirajoče ozirali na „potepuha“ Cankarja, ker se je drznil položiti roko na svetinje rodoljubja. Istih izrekov so se posluževali tudi tvorci v literaturi, likovni umetnosti in glasbi, ko so jih zadele prve puščice takrat v tradiciji niti malo še zasidrane kritike, in ki so se unesli šele potem, ko se jim je skušalo dopovedati, da je kritik posrednik med njimi in občinstvom, čeprav je to dopovedovanje vlogo kritike le poniževalo. Isto učenost ponavljajo danes tudi politiki in javni činitelji, ko so opazili, da ne trobi vsa soseska v njihov rog.

Sicer je jasno, da kritika ni nikomur preveč ljuba, ali to še ni zadostna razlaga za nenehno se ponavljajoča, poprej navedena mnenja. Še manj pa za drugo presenetljivo dejstvo, da so bila ta mnenja v našem razvoju skoraj redno odločilna in da je še to malo kritike, kar smo jo imeli, posehnilo kakor voda v pesku, ne da bi zapustilo trajne sledove v javnem življenju. Kritiki so šli mimo nas kakor v puščavi vpijoči glasniki. Ko so utihnili, jih razen doraščajoče mladine ni nihče več pogrešal. Njih dognanja so ostala zaprta v bukvah, življenje pa je mirno šlo svojo pot. Tako smo se navadili, greti se ob ognju kulture za domače potrebe (vsak višje organiziran duh je bil izobčen iz te idile kakor izgubljenec iz družine), tako se je naš rodoljubni duet — klerikalno in liberalno prepričanje — v svoji operetni borbi za oblast povzpел do svoje najplemenitejše oblike javne kritike, namreč do nizkotnega blatenja, obrekovanja in psovanja, v poznejši dozorelosti pa do denuncianstva.

Da je temu tako, je utemeljeno v vsej zgodovini tega ljudstva, v vsem njegovem bistvu. Zdrav razum je bil prav za prav že od nekdaj izobčen iz našega žitja. In bržkone prav iz tega edinega vzroka, ker nismo nikdar resnično doživeli odgovornosti za svoje lastno življenje. Kot tiha provinca, ob katere mejah je sam sebi zadoščajoč stražil meč Cerkve ali pa servilno upognjeni hrbet liberalne gospode, smo se ob prepadenosti obeh teh stražarjev le oplajali ob kulturnih vrelih zunanjega sveta, ne da bi kdaj doma v smislu teh vzorov preobrazili te ali one družbene plasti in jih nato pritegnili k polnovrednemu kulturnemu sodelu. V političnem oziru smo pa itak vse čase potrpežljivo čakali, kdaj se nam izven nas skuje naša usoda. Ni dvoma, da je bila pri vsem tem v veliki meri usodna naša fizična inferiornost v krogu narodov. Ali vendar bi ne mogla biti absolutno odločujoča, če bi se kdaj do zadnjega osvestili svojega življenja. Kajti vsako zavestno življenje nujno rodi svoj „kako“ in tega je treba zaslutiti ali dognati, sprejeti ga kot svojo dolžnost in to potem izpolnjevati. V naši preteklosti o takem snovanju ni sledu.

Ali kaj ima kritika z njim opravka? Ima ga, ako ne razumemo kritike kot malomestnega nerganja, pač pa jo smatramo za tisto razumsko akcijo, ki je v vseh časih soustvarjala miselnost, utirala razvojna pota in sodila dela posameznikov in celote.

Kritika se v poglavitnem uveljavlja v dvojnem smislu: v statičnem in dinamičnem. K prvemu tipu bi prištel tisto kritično delo, ki iz zakladov estetskih izkustev, iz tenkosluhega občutka za utripe človeškega organizma in iz spoznanja zakonitosti duha ugotavlja kvalitete, vzgaja čut zanjo in s tem gradi osnove vsakršnega pomembnega dela na zemlji. Od pravilno vrednotenega življenja dalje pa vodi tista kritika, ki iz sintetičnega privida razvojne resničnosti in iz jasnega nazora kaže v bodočnost, v obnovo družbenega ali kulturnega žitja. V tem primeru kritika soustvarja nove oblike življenja in nove pojme o njem, v tem primeru je kritika bistveni sestavni del miselne akcije kake sredine.

Če motrimo svoj včerajšnji in današnji dan, moramo ugotoviti, da so se kritični poskusi pri nas pojavljali slučajno, brez sklenjene tradicije in niso njih izsledki nikdar postali obvezni za celoto. Vrh tega smo zmogli doslej le literarno kritiko in sicer tisto, ki je gradila pojem kvalitete. V splošno kulturnem, prosvetnem, političnem in gospodarskem našem udejstvovanju pa je ostala tudi ta tuja. Toliko bolj neznani so nam seveda iz naših razmer in po-

treb rastoči dinamični kritični razgledi, katerih pogoj sta zdrav občutek za razvoj in jasen nazor o novih oblikah življenja in dela.

Vsa ta dejstva so bila že često omenjena in marsikaj se je že pisalo o njih. Če jih ponavljamo še in še, je vzrok tega samo misel na doraščajočo generacije, na katere pada danes odgovorna dolžnost, izvesti to, kar so zamudile generacije pred njimi. Tega dela najvažnejša stran pa je ustvaritev kritike v obeh smislih, za minuli in sedanji čas. Zlasti kritike javnega življenja. In tu je treba podržrtati nekaj važnih momentov.

Neizrazitemu, polovičarskemu udejstvovanju naših vodilnih plasti ustrezajoče se je v minulih desetletjih izoblikoval nazor, ki uživa danes že sloves neke posebne imenitnosti, namreč nazor o našem nekam nadzemskega kulturnem poslanstvu, češ, da je kultura naša edina domena na svetu, naš najosnovnejši smisel življenja. Vsak posameznik in vsaka skupina ljudi, ki hoče polno živeti, mora stati na trdnih tleh realnosti in mora dihati s polnimi pljuči, skratka, biti mora aktivna in tvorna v vseh funkcijah, ki jih terjajo življenje. Vsako izmikanje naporom, ki so v trdi vsakdanjosti nujni, da se vzdrži taka ali drugačna družbena organizacija v boju za obstanek, utegne prav kmalu postati za vsak organizem usodna. Radi tega mora biti politično ali gospodarsko delo za nas prav tako važno kakor kulturno, postati mora, kakor to, vroč interes naše miselne sposobnosti.

Dalje mora naš bodoči izobraženec enkrat za vselej zavreči nečastni diletantizem, ki je v političnem, gospodarskem in socialnem, pa tudi v splošno kulturnem oziru neutajljiv in naravnost usoden. Zavestna volja do življenja mora sprožiti polet energij za čim obsežnejšim strokovnim znanjem in za čim širšo in globljo izobrazbo. Vrh tega si mora biti vsak izobraženec na jasnem, da je postal prepad med ljudstvom in inteligenco strahovit in da se ne da več miže preiti dejstvo, da vsi različni vodniki tega ljudstva ne najdejo več poti do njegovega duha ne do srca. Z drugimi besedami: izobraženec si mora po lastnem izkustvu in spoznanju priboriti pravi obraz zemlje, na kateri živi njegov rod, če hoče, da bo zajemal iz polnega in da bo njegova beseda spojena s širokimi plastmi življenja. Tak izobraženec bo sposoben, izvesti dolžnost, ki ga čaka. Pri tem bo lahko pravičen sodnik minulim dobam, upoštevajoč vse težkoče, s katerimi so se one morale boriti. Hkrati pa bo moral biti strog in pravičen pri izvrševanju svoje dolžnosti. Čaka ga obračun z vsem našim kulturnim, političnim, gospodarskim in socialnim življenjem v preteklosti in sedanjosti, skratka, čaka ga več žive in zdrave kritike. Kajti brez nje ne bo naše ljudstvo nikdar sposobno res živeti, namreč, iz nekih zakonitosti sebe in zemlje, kjer prebiva, izsiliti si relativno pravo in dostojno pot.

Ferdo Kozak.